

4.

A tematikus progresszió vizsgálata kiválasztott szövegekben korreferencia-elemzés segítségével

BODA I. KÁROLY—PORKOLÁB JUDIT

Az alábbiakban célunk annak bemutatása, hogy

(1) a korreferencia-elemzés segítségével egy kiválasztott szöveg legfontosabb információi hogyan írhatóak le (kódolhatóak) *metanyelvi szinten*. Az általunk alkalmazott formalizmussal¹ hosszú távon egy olyan szövegleíró eszköz kifejlesztése a célunk, amellyel az elemzett szövegek egyes kiemelt formai és tartalmi elemei egy tudásalapú informatikai rendszerben lényegében nyelvfüggetlenül reprezentálhatók és vizsgálhatók;

(2) az így leírt szövegben hogyan vizsgálhatóak a szövegen belüli téma-réma kapcsolatok, illetve a szöveg szerveződésének egyéb sajátosságai.

A kiválasztott versrészlet (Ve):

RADNÓTI MIKLÓS: LOMB ALATT (részlet)

Kora reggel óta csöndben heverek én,
balról a diófa, jobbról kiterítve
háborut ujságol a vérszagú ujság.
Keresztülsüt a nap a dió levelén,
erős ere látszik. Öreg fa ez itt, de
kemény hóna alatt meglebben egy új ág.

Nézek rá, visszanéz; kissé reszket a fa,
gyöngye csúcsán gyermek szellőcske üldögél.
Fülemre fordulok és hallom, alattam
fészkében megmozdul, nőni akar s puha
földet kaparász az ezerujju gyökér
és a tücsökugrás kicsi zaja pattan.

...

(1935) [Radnóti76:124]

---

¹ A formalizmus kialakítása során a Petőfi S. János által kidolgozott korreferencia-elemzés (lásd pl. [Petőfi—Benkes 1998]) jelölésrendszerét vettük alapul, és ezt egészítettük ki úgy, hogy az egyes szövegmondatok és kommunikációs egységek (vagy az összetett és egyszerű szövegmondatok) metanyelvi szinten leírhatóak legyenek (részletesebben lásd pl. Boda 2002, Boda—Porkoláb 2002b).

A kiválasztott versrészlet kiegészítése verbális elemekkel (Ve+vb) és korreferencia-elemzése szövegmondatonként, illetve kommunikációs egységenként (Ve+ind):

[V01] = [K01] & [K02] & [K03] & [K04] & [K05]

[K01] = {[cím] + [k01]} & [k02] & [k03] & [k04]

[cím] RADNÓTI MIKLÓS: LOMB (i06)[=i01] ALATT (részlet)
 +
 [k01] (A diófa [!i06] lombja (i06)[i01] alatt) Kora reggel [=i03] óta
 csöndben heverek [=r01] én [=i04],

[k01] = [i04] [r01] . + [i03]/[p02], {(!i06)[i01]/[p01] := (i01)[i02]/[p03]}

[i01] az öreg diófa lombja (R)

[p01] (az öreg diófa lombja) alatt

[i02] az öreg diófa lombja alatti hely (R)

[p03] (az öreg diófa lombja alatti hely)en

[i03] aznap kora reggel (TR)

[p02] (aznap kora reggel) óta

[i04] én (a költő) (TR) → [k02], → [k03], → [k05], → [k07], → [k09]

[i06] az öreg diófa (!T*R) ↔ [k02]

[r01] csöndben heverek

Kommentár:

Az alkalmazott formalizmus részletes leírása több korábbi tanulmányunkban megtalálható (lásd az irodalomjegyzéket). Az alábbiakban — az új jelölések mellett — csak a legfontosabb, a megértéshez elengedhetetlenül szükséges elemeket emeljük ki. Ezek közül is talán a legfontosabb a [kxx] kommunikációs egységek vagy „egyszerű szövegmondatok” (Petőfi S. János) nyelvtani struktúrájának formális leírása. (A továbbiakban a „kommunikációs egység” kifejezést KE-vel rövidítjük.) Ez a következő két alapvető mintát követheti (a formalizmusban nyilvánvalóan az alsó indexbe írt magyarázó szövegek nélkül, és az indexekben kipontozott (..) helyekre konkrét számokat írva):

[k..] = [i..]_{ALANY} [r..]_{ÁLLÍTMÁNY} [i..]_{TÁRGY} + [i..]_{EGYÉB MONDATRÉSZ(1)} /
[p..]_{PREPOZÍCIÓS INDEX(1)}, [i..]_{EGYÉB MONDATRÉSZ(2)} / [p..]_{PREPOZÍCIÓS INDEX(2)}, ...

vagy

[k..] = [i..]_{ALANY} [r..]_{ÁLLÍTMÁNY} . + [i..]_{EGYÉB MONDATRÉSZ(1)} / [p..]_{PREPOZÍCIÓS}
INDEX(1), [i..]_{EGYÉB MONDATRÉSZ(2)} / [p..]_{PREPOZÍCIÓS INDEX(2)}, ...

Az első KE-ben használt $\{(!i06)[i01]/[p01] := (i01)[i02]/[p03]\}$ jelölés tömör ($\{\}$ jelek között közvetlenül a KE leírásában megadott) leírása annak, hogy „az öreg diófa lombja alatt” kifejezés $((!i06)[i01]/[p01])$ helyettesíthető $(:=)$ „az öreg diófa lombja alatti helyen” $((i01)[i02]/[p03])$ kifejezéssel. Erre azért van szükségünk, mert a vizsgált Radnóti-versben, úgy véljük, a helynek kitüntetett szerepe van, és ez a szövegrészletben előforduló helyekhez korreferencia-indexet rendelve explicit módon is kimutatható (lásd az 1. ábrát az ötödik KE után).

Itt érdemes megemlítenünk azt is, hogy a korreferencia-elemzés eredeti formalizmusának megfelelően ha két, korreferencia-indexszel jelölt fogalom szoros, többnyire² birtokos-birtok (jellegű) kapcsolatban áll egymással, ennek kifejezésére az $(i..)[i..]$ jelölésrendszert használjuk; a korreferencia-indexek első előfordulása esetén az $[=i..]$ jelölést alkalmazzuk.

A címet hozzávettük az első KE-hez; ebben a *lomb* határozatlanul fordul elő, így indokolt az $[i01]$ és $[i02]$ indexek rémaként történő megjelölése (bár az indexek verbális leírása definitív jellegéből fakadóan határozott).

A *kora reggel* és az *én* határozottsága (ezt a verbális leírásban az *aznap* határozóval és a *költő* magyarázattal még tovább erősítettük) egyértelműen témára, ismert dologra utal, amelynek nincs a szövegben formális előzménye. Tehát az előzmény implicit módon, e l ő f e l t e v é s k é n t jelenik meg, az erre utalás funkciója pedig a kiinduló szituáció felvázolása (azaz utalás arra a kognitív sémára, amelyet a szituáció megértéséhez használnunk kell: kb. *valaki valamikor* valahol tartózkodik³), és egyidejűleg ennek konkretizálása⁴ még az előfeltevések szintjén.

A helyet, ha annak viszonyítási pontja ismert (pl. a költő, a diófa), új információnak (azaz rémának) tekintettük itt és a későbbiekben is (pl. a $[k02]$, $[k03]$, $[k05]$ KE-ekben).

Összegezve az eddigieket:

T é m á n a k tekintjük⁵ (vö. Boda—Porkoláb 2002a: 98–100) a korábban már előfordult korreferencia-indexek újabb (tehát határozott) előfordulásait; ezeket hangsúlytalan (implicit) előfordulás esetén T-vel, hangsúlyos (explicit) előfordulás esetén pedig TR-rel jelöljük. Ennek elsődleges célja az, hogy fenntarthatassuk a tematikus progresszió szempontjából formálisan is az $R \rightarrow T$

² De nem mindig, lásd pl. az $(i01)[i02]$ kifejezést.

³ vö. *Egyik* nap kora reggel *egy* ember lehevert *egy* fa lombja alá.

⁴ kb. *Aznap* kora reggel *[én]* lehevertem *egy* fa lombja alá.

⁵ A továbbiakban a téma és réma fogalmak jelentésének pragmatikai megközelítését vesszük alapul, amely szerint a téma az ismert információ (több téma is lehet!), a réma pedig az új információ (lásd pl. Kiefer 1983: 222–223). A téma-réma relációk formális bevezetésekor azonban a szemantikai megközelítés is megjelenik, így a relációs indexek réma jellegében, illetve a bázis korreferencia-index a l a p témával való azonosításában.

kapcsolatokat mint a szövegek felépülésének alaprelációit (pl. [k01] → [k02] mivel [k01]-ben [i04] (TR) → [k02] és [k02]-ben [i04] (!T) ← [k01]). Másképp megfogalmazva: a tematikus progresszió szempontjából mindig a korreferencia-indexek legutolsó hangsúlyos előfordulását vesszük figyelembe.

T é m á n a k tekintjük az először, de a szövegben hangsúlytalanul (implicit módon) előforduló korreferencia-indexet is; ezeket T*-gal jelöljük (a T*R jelölésre vonatkozóan lásd a réma fogalmát alább).

Végül ugyancsak t é m á n a k tekintjük a kommentáregységekben ([c..]) előforduló korreferencia-indexeket, mivel ezeket a vizsgált szöveg szempontjából mindig implicit előfordulásoknak tekintjük (és T-vel, illetve T*-gal jelöljük aszerint, hogy előfordultak-e már a szövegben korábban, vagy nem). Ennek jelentősége az, hogy így formálisan is deklaráljuk, hogy a kommentáregységekben nem vezetünk be új információkat.

R é m á n a k tekintjük a vizsgált szövegben először és hangsúlyosan (explicit módon) megjelenő korreferencia-indexeket; ezeket R-rel jelöljük. Azokban az esetekben azonban, amikor a KE-ből világosan kiderül, hogy nem rémáról, hanem t é m á r ó l — határozott, *már ismert* fogalomról — van szó, a háttérben meghúzódó e l ő f e l t e v é s t, azaz a korábbi KE-ben vagy kommentáregységben előforduló hangsúlytalan témát T*R módon jelöljük, és ilyenkor az egyirányú progressziót kifejező R → T jelölés helyett az egyfajta rekurzivitást kifejező T*R ↔ TR jelölést⁶ használjuk. (A téma és réma fogalmával kapcsolatos jelöléseinket a Mellékletben egy táblázatban foglaljuk össze.)

Az elemzéskor felkiáltójellel (!) az ún. b á z i s k o r r e f e r e n c i a - i n d e x e t jelöltük, amely az adott KE **alaptémáját** jelöli ki: ez a vizsgált szövegben egy kivétellel a KE-ek lineáris elrendezésében szereplő első korreferencia-index (az egyetlen kivétel, amikor a „háború” fogalma f ó k u s z k é n t van kiemelve a negyedik KE-ben). Az alaptéma a KE elsődleges téma-réma (azaz R → T) kapcsolatát jelöli ki; emellett egy KE-ben lehetségesek másodlagos téma-réma kapcsolatok is. (A vizsgált szövegben feltárt elsődleges téma-réma kapcsolatokat a Mellékletben ábrázoltuk).

A vizsgált KE-ben használt indexek felsorolásakor a hangsúlyos (explicit) előfordulásokat aláhúztuk.

Az [r..] r e l á c i ó s i n d e x e k e t KE-enként egyedieknek tekintjük, így mindig újabb relációs indexet vezetünk be minden KE-ben. Mivel a relációs indexek főnévi alakjukban előfordulhatnak korreferencia-indexekként is (lásd a [k16] KE-ben), így indokolt első előfordulásuk esetén az [=r..] jelölés

---

⁶ Egy másik lehetséges jelölés két, egymás feletti és ellenkező irányba mutató nyíl lenne. (Az itt használt jelölés nem keverendő össze a későbbiekben használt ↔ operátorral, amely a KE-ek közötti, „szembeállítás” jellegű tartalmi-logikai kapcsolatot jelöli.)

használata. A relációs indexek mindig réma pozícióban jelennek meg, ezért ezt külön nem jelöljük.

A [p..] prepozíciós indexeket a metanyelvi leírás teljessége miatt vezettük be, és csak a KE-ek metanyelvi átírásában használjuk őket. Ezzel a korábbi tanulmányainkban bevezetett jelölésrendszert egészítettük ki. A prepozíciós indexeket — ellentétben a korreferencia- és relációs indexekkel — jelen tanulmányunkban⁷ a vizsgált szövegektől függetleneknek tekintjük, vagyis a metanyelvi leírásban pusztán grammatikai funkciójuk van (ti. a megelőző indexcsoport mondatbeli funkciójának egyfajta „minősítése”, azaz időhatározói, helyhatározói stb. jellegének leírása).

[k02] (tőlem [!i04]) balról (i04)[=i05] a diófa [=i06] (áll [=r02]),

[k02] = [i06] [=r02] . + (!i04)[i05]/[p03]⁸

[i04] én (a költő) (!T) ← [k01], → [k03]

[i05] a tőlem balra eső hely (R)

[p03] (a tőlem balra eső hely)en

[i06] az öreg diófa (TR) ↔ [k01], → [k05], → [k06], → [k07], → [k09]

[r02] áll

Kommentár:

Érdekes, hogy a szövegben nem *egy diófa*, hanem *a diófa* szerepel. A diófa határozottsága korábbi előfordulásra, tehát vagy szövegbeli rémára, vagy előfeltevésre utalhat. Előbbi formálisan a szövegben nem létezik, utóbbi ebben a szöveggörnyezetben nem valószínű. Tehát csak arra gondolhatunk, hogy Radnóti mesteri módon — a matematikai rekurzív definíciókhoz hasonlóan — az első KE-ben már témaként hivatkozik a második KE rémájára, de ezáltal a *diófa* fogalma már a második KE-ben is határozott lesz.

[k03] (tőlem [!i04]) jobbról (i04)[=i07] (egy újság [=i09] van) kiterítve [=r03]

[k03] = [i09] [=r03] . + (!i04)[i07]/[p03]

⁷ A vizsgált Radnóti-szöveg leírásában ez a megközelítés kielégítőnek bizonyult, de jelenlegi vizsgálataink alapján (egy angol nyelvű korpuszon alkalmazva a korreferenciaelemzés formalizmusát) idegen nyelvű szövegek leírásakor a prepozíciós indexeket is célszerű egyedieknek tekintenünk, ha a nyelvfüggetlenség követelményének meg akarunk felelni.

⁸ vö. „**To my left**, that is to the north, was a large hill.” (George Borrow: Wild Wales)

[i04] én (a költő) (!T) ← [k01]
[i07] a tőlem jobbra eső hely (R)
[p03] (a tőlem jobbra eső hely)en
[i09] a „vérszagú” (véres hírekről beszámoló) újság (T*R) ↔ [k04], → [c50]
[r03] ki van terítve

[k04] háborút [=i08] újságol [=r04] a vérszagú újság [!i09].

[k04] = [!i09] [=r04] [i08]

[i08] a háború, amit az újság újságol (R_{FÓKUSZ})
[i09] a „vérszagú” (a véres hírekről beszámoló) újság (!TR) ↔ [k03]
[r04] újságol

[c50] (Az újságban [!i09] levő hírek [=i51] véres eseményekről [=i50] számolnak be [=r50].)

[c50] = (!i09)[i50] [r50] . + [i51]/[p50]

[i09] a „vérszagú” (véres hírekről beszámoló) újság (!T) ← [k04]
[i50] az újságban levő hírek (T*)
[i51] véres események (T*)
[p50] (események)ről
[r50] beszámol

Kommentár:

A „vérszagú újság” m e t o n i m i k u s értelmezése pl. a következő lehet:

A vér vagy a véres dolgok vérszagúak.

Vérszagú újság = vérszagú (híreket tartalmazó) újság.

Vérszagú hírek = vérszagú (eseményeket tartalmazó) hírek.

Vérszagú események = (véres, tehát) vérszagú (dolgokról beszámoló vagy azokat magukba foglaló) események.

A metonimikus értelmezés mellett szól az is, hogy mivel az ember empatikus képessége révén képes valóságosan — tehát szó szerint! — is megjeleníteni (elképzelni) pusztán verbálisan leírt dolgokat is, ezért az újság „vérszaga” egyáltalán nem biztos, hogy csak metaforikus (átvitt) értelmű (vö. Az a hely, ahol véres dolgok vannak, vérszagú, pl. csatatér, kórházi szoba stb.).

[K02] = [k05] & [k06]

[k05] (Felettem [!i04]) Keresztülsüt [=r05] a nap [=i11] a dió[fa] [i06] levelén (i06)[=i12],

[k05] = [i11] [r05] . + {[!i04]/[p04] := (i04)[i10]/[p03]}, (i06)[=i12]/[p05]

[i04] én (a költő) (!T) ← [k01]

[p04] felett(em)

[i10] a felettem levő hely (R)

[p03] (a felettem levő hely)en

[i11] a nap (TR)

[i06] az öreg diófa (T) ← [k02]

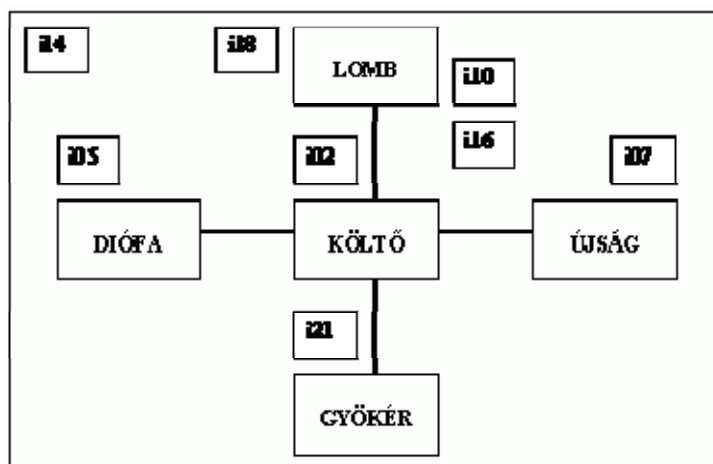
[i12] az öreg diófa egyik levele (TR) → [k06]

[p05] (az öreg diófa egyik levelé)n keresztül

[r05] keresztülsüt

Kommentár:

A *felettem* kiegészítést véleményünk szerint a hely kiemelt szerepe indokolja a versben. Figyeljük meg, hogy a versben előforduló helyeket ábrázolva egy kereszt rajzolódik ki az ábrán:

1. ábra

[k06] (a diófa levelének (i06)[!i12]) erős ere (i12)[=i13] látszik [=r06].

[k06] = (!i12)[i13] [r06].

[i06] az öreg diófa (T) ← [k02]

[i12] az öreg diófa egyik levele (!T) ← [k05]

[i13] az öreg diófa levelének erős ere[zete] (TR)

[r06] látszik

[K03] = [k07] ↔ [k08]

Kommentár:

A két KE tartalmi-logikai kapcsolatát fejezi ki a *de* kötőszó, amit a ↔ jellel vagy operátorral kódoltunk. A kommunikációs egységek tartalmi-logikai kapcsolatainak vizsgálata túlmutat jelen tanulmányunk keretein, azonban szeretnénk megjegyezni, hogy az általunk kidolgozott formalizmusban ezek a kapcsolatok természetes módon megjelennek és ábrázolhatók. Jelen tanulmányunkban két operátort használunk:

A KE-ek tartalmi-logikai összefüggőségét általános esetben (pl. amikor a KE-ek között semmilyen explicit konnektor nem szerepel a szövegben, vagy ha az *és* kötőszóval jelölt „hozzáadás” típusú kapcsolat áll fenn) az & operátorral ábrázoljuk;⁹ a „szembeállítás” kapcsolatát pedig az ↔ operátorral jelöljük.

[k07] Öreg fa [=r07] ez [!i06] itt (i04)[=i14], de [k08]

[k07] = [!i06] [r07] . + (i04)[i14]/[p03]

[i04] én (a költő) (T) ← [k01]

[i06] az öreg diófa, „ez” (!TR) ← [k02], → [k08]

[i14] a hely (kert?), ahol *heverek*: „itt” (R)

⁹ Az általános tartalmi-logikai összefüggőség jelölésére eddig az & operátort használtuk, függetlenül a KE-eknek (vagy egyszerű szövegmondatoknak) megfelelő (tag)mondatok közötti alárendelő vagy mellérendelő viszonytól. Általános esetben további operátorok bevezetésére is nyilvánvalóan szükségünk van. A vonatkozó szakirodalom szerint (Tolcsvai 2001: 260–261) „a (tag)mondatok közötti nyelvtani és szemantikai kapcsolatok a mellérendelő-alárendelő megosztás előtt általános szemantikai elvek alapján a következő fő típusokba sorolhatók (elsősorban összetett mondatokban):

- A+B: a hozzáadás kapcsolata, jellegzetes kötőszava az *és*,
- A-B: a szembeállítás kapcsolata, jellegzetes kötőszava a *de*,
- A,B: az idő kapcsolata, jellegzetes kötőszava az *(a)mikor*,
- A>B: az okság kapcsolata, jellegzetes kötőszava a *mert* és a *ha*.”

[p03] (a kert)ben
[r07] (B) öreg fa¹⁰

Kommentár:

A hetedik KE jó példa arra, hogy B/N típusú¹¹ (hiponim) relációk explicit megadásával az egyes korreferencia-indexekhez absztrakt (vagy konkrét) fogalmakat rendelhetünk magában a szövegben (mint predikátumokat). A predikátum funkció miatt a szövegben a B/N reláció részeként megadott absztrakt / konkrét fogalmak az állítmányt jelölő relációs indexben jelennek meg, mint a vizsgált KE esetében is (a korreferencia-indexekkel létező entitásokat fejezünk ki, így az „öreg fa” kifejezés a szövegben nem is kaphat új, önálló korreferencia-indexet, ti. a költő csak egy diófáról beszél).

Az *itt* kapcsolatát a költővel (*én*) az [i14] korreferencia-indexben a szöveg-részlet többi helymegjelöléséhez hasonlóan kódoltuk.

[k08] (a diófa [!i06]) kemény hóna (i06)[=i15] alatt meglebben [=r08] egy új ág (i06)[=i17].

[k08] = (i06)[i17] (meglebben) . + {(i06!)[i15]/[p01]} := [i16]/[p03]}

[i06] az öreg diófa (!T) ← [k07]

[i15] az öreg diófa „kemény hóna” (szétágazó törzse) (TR)

[p01] (az öreg diófa kemény hóna) alatt

[i16] az öreg diófa „kemény hóna” alatti hely (R)

[p03] (az öreg diófa „kemény hóna” alatti hely)en

[i17] az öreg diófa egy új ága (R)

[r08] meglebben

[K04] = [k09] & [k10] & [k11] & [k12]

[k09] (Én [!i04]) Nézek [=r09] rá [i06],

[k09] = [!i04] [r09] . + [i06]/[p06]

[i04] én (a költő) (!TR) ← [k01], → [k10], → [k13]

¹⁰ vö. This is an old tree.

¹¹ Az R₁ N R₂ (narrower term, szűkebb jelentésű fogalom) reláció és ennek inverze, az R₂ B R₁ (broader term, bővebb jelentésű fogalom) reláció általánosan használatos pl. a tezaurszokban a fogalmak vagy deszkriptorok között. Pl. *fa* N *öreg fa* vagy *a költő kertjében álló öreg fa* B *öreg fa*.

[i06] az öreg diófa (TR) ← [k07], → [k10]
[p06] (az öreg diófá)ra
[r09] (rá)néznek

[k10] (a diófa [!i06]) visszanéz [=r10] (rám [i04]);

[k10] = [!i06] [r10] . + [i04]/[p06]

[i04] én (a költő) (T) ← [k09]
[p06] rá(m)
[i06] az öreg diófa (!TR) ← [k09], → [k11]
[r10] visszanéz

[k11] kissé reszket [=r11] a fa [!i06],

[k11] = [!i06] [r11] .

[i06] az öreg diófa (!TR) ← [k10], → [k12], → [k15]
[r11] kissé reszket

[k12] (a diófa [!i06]) gyöngé csúcsán (i06)[=i18] gyermek szellőcske [=i19]
üldögél [=r12].

[k12] = [i19] [r12] . + (!i06)[i18]/[p03]

[i06] az öreg diófa (!T) ← [k11]
[i18] az öreg diófa „gyöngé csúcsa” (EF)
[p03] (az öreg diófa gyöngé csúcsá)n
[i19] egy „gyermek szellőcske” (R)
[r12] üldögél (R)

[K05] = [k13] & [k14] & [k15] & [c51] & [k16]

[k13] (Én [!i04] a) Fülemre (i04)[=i20] fordulok [=r13] és [k14]

[k13] = [!i04] [r13] . + (i04)[i20]/[p07]

[i04] én (a költő) (!TR) ← [k09], → [k14]
[i20] a fülem (TR)
[p07] (a fülem)re

[r13] fordulok

[k14] (én [!i04]) hallom [=r14], (hogy [k15] & [k17])

[k14] = [!i04] [r14] {[k15] & [k17]}

[i04] én (a költő) (!T) ← [k13], → [k15]

[r14] hallom

[k15] alattam [!i04] fészkeben [=i22] megmozdul [=r15a], nőni akar [=r15b] s puha földet [=i23] kaparász [=r15c] az ezerujju gyökér [=i24]

[k15] = (i06?) [i24] [r15a] . + {[!i04]/[p01] := [i21]/[p03]}

[k15] = (i06?) [i24] [r15b] . + {[!i04]/[p01] := [i21]/[p03]}

[k15] = (i06?) [i24] [r15c] [i23] + {[!i04]/[p01] := [i21]/[p03]}

[i04] én (a költő) (!TR) ← [k14], → [c51]

[p01] alatt(am)

[i06] az öreg diófa (T) ← [k11]

[i21] az alattam levő hely (R)

[p03] (az alattam levő hely)en

[i22] az „ezerujju” gyökér „fészke” (TR)

[i23] puha föld (az „ezerujju” gyökér „fészke” körül) (TR)

[i24] az „ezerujju” gyökér (TR)

[r15a] megmozdul

[r15b] nőni akar

[r15c] kaparász

Kommentár:

Az „ezerujju gyökér” diófához tartozása a szövegkörnyezetből valószínűsíthető, bár a szövegben explicit módon nem szerepel (ezért használtuk az [i06] korreferencia-index után a kérdőjelet).

A relációs indexek elnevezésében végig igyekeztük magunkat ahhoz tartani, hogy az aktuális KE és a benne szereplő relációs index(ek) sorszáma mindig megegyezzen, ezért használtuk itt az a, b és c karaktereket a különböző relációs indexek megkülönböztetésére.

[c51] (Mellettem [!i04] egy tücsök [=i52] ugrik [=r51].)

[c51] = [i52] [r51] . + [!i04]/[p08]

[i04] én (a költő) (!T) ← [k15]

[p08] mellett(em)

[i52] egy tücsök (R) → [k16]

[r51] ugrik → [k16]

[k16] és a tücsökugrás (i52)[!r51] kicsi zaja (r51)[=i25] pattan [=r16].

[k16] = (!r51)[i25] [r16] .

[i52] a tücsök (T) ← [c51]

[r51] a tücsök ugrása, tücsökugrás (!T) ← [c51]

[i25] a tücsökugrás „kicsi zaja” (TR)

[r16] pattan

Kommentár:

A határozott — de a szövegben előzmények nélküli — *tücsökugrás* igényli a [c51] kommentár egység beillesztését a szövegbe. Figyeljük meg, hogy a [c51] kommentár egység és a [k16] kommunikációs egység az [r51] relációs indexen keresztül kapcsolódik egymáshoz, ami azt mutatja, hogy a relációs indexek főnévi formában megjelenhetnek korreferencia-indexként.

Az elemzés eredményeit szemlélteti a KE-ek közötti elsődleges téma-réma kapcsolatokat feltüntető ábra a mellékletben. Jól látható, hogy a kapcsolatok szempontjából meghatározó a költő (*én*, [i04]) és a diófa ([i06]) fogalma.

Forrás

Radnóti Miklós 1976. *Radnóti Miklós művei*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó.

Irodalomjegyzék

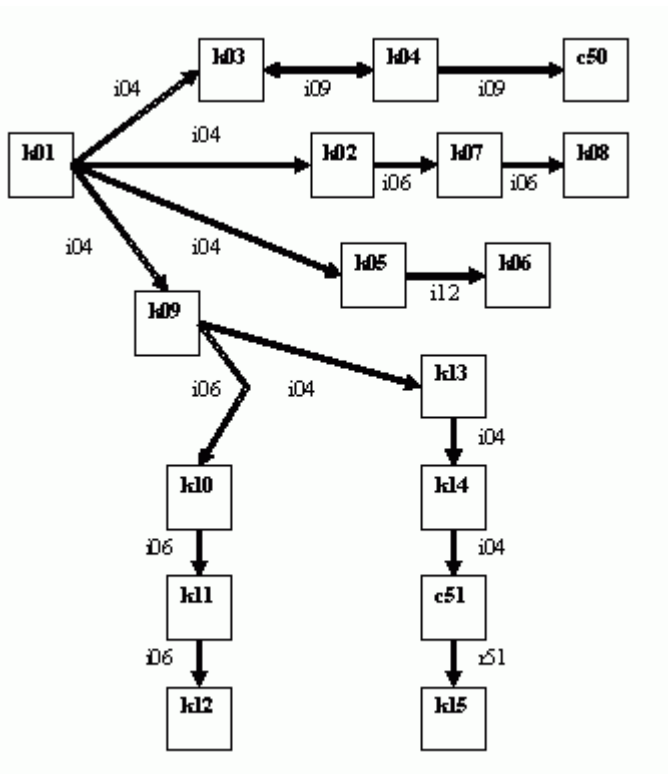
Károly I. Boda 2002. *Use of Hypertext in Information Science. Concepts, Systems, Models, and Applications*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 2002. (PhD doktori értekezések 18.)

Boda I. Károly—Porkoláb Judit 2002a. Téma-réma kapcsolatok vizsgálata egy kiválasztott versszövegben korreferencia-elemzés segítségével. In: Petőfi S. János—Szikszaíné Nagy Irma (szerk.): *Officina Textologica 7. A kontrasztív*

- szövegnyelvészet aspektusai. Linearizáció: téma-réma szerkezet.* Debrecen: Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója. 2002. 93–112.
- Boda I. Károly—Porkoláb Judit 2002b. Co-reference Analysis and the Structure of Natural Language Texts. In: Andor J.—Benkes Zs.—Bókay A. (szerk.): *Szöveg az egész világ. Petőfi Sándor János 70. születésnapjára.* Budapest: Tinta Kiadó. 2002. 81–100.
- Kiefer Ferenc 1983. *Az előfeltevések elmélete.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Petőfi S. János—Benkes Zsuzsa 1998. A szöveg megközelítései. *Iskolakultúra.* Budapest: Iskolakultúra.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Melléklet

Elsődleges téma-réma kapcsolatok:

A korreferencia-indexek téma-réma funkciójának jelölésrendszere:

	hangsúlytalan / implicit előfordulás	hangsúlyos / explicit előfordulás	
első előfor- dulás (új információ)	T*R	TR	határozott
	T*	R	határozatlan
sokadik elő- fordulás (ismert infor- máció)	T	TR	határozott
	(nem fordul elő)	(nem fordul elő)	határozatlan